

CHARLES WHEELAN

ODHALENÁ EKONOMIE

 BOURDON

 BOURDON

Charles Wheelan

ODHALENÁ EKONOMIE

ODHALOVÁNÍ PONURÉ VĚDY

NOVĚ PŘEPRACOVANÁ
A AKTUALIZOVANÁ VERZE
S PŘEDMLUVOU
BURTONA G. MALKIELA

NAKED ECONOMY
Copyright © 2010, 2002 by CHARLES WHEELAN
All rights reserved.
Translation © Vladimír Pleva 2017

VĚNOVÁNO LEAH

OBSAH

PŘEDMLUVA / 8
ÚVOD / 16
PODĚKOVÁNÍ / 26

1	SÍLA TRHŮ / 30
2	DŮLEŽITÉ JSOU STIMULY / 54
3	EKONOMIKA A VLÁDA / 78
4	EKONOMIKA A VLÁDA II / 104
5	EKONOMIE INFORMACÍ / 126
6	PRODUKTIVITA A LIDSKÝ KAPITÁL / 146
7	FINANČNÍ TRHY / 166
8	MOC ORGANIZOVANÝCH ZÁJMŮ / 192
9	SLEDOVÁNÍ VÝKONNOSTI / 208
10	FEDERÁLNÍ REZERVNÍ SYSTÉM / 232
11	MEZINÁRODNÍ EKONOMIE / 256
12	OBCHOD A GLOBALIZACE / 280
13	ROZVOJOVÁ EKONOMIE / 302

EPILOG / 322
POZNÁMKY / 332

PŘEDMLUVA

Burton G. Malkiel

Je široce rozšířený názor, že Skot Thomas Carlyle před více než sto lety označil ekonomii za „ponurou vědu“, protože mu připadala nudná, nezajímavá, nejasná a plná frází typu „na jednu stranu, na druhou stranu“. Harry Truman údajně skutečně řekl, že aby se vyhnul nejednoznačnosti, chtěl mít „jednostranné ekonomy“. Carlyle měl ve skutečnosti na mysli něco zcela odlišného. Chtěl nás upozornit na to, že všude kolem nás je něčeho nedostatek – že se musíme rozhodovat mezi vzájemně neslučitelnými uspokojeními, mezi vrabcem v hrsti a holubem na střeše a mezi protichůdnými hodnotami a cíli. Tento svéhlavý Skot především poukazoval na to, že všechno má svou cenu a nic nelze vytvořit bez práce a obětí.

Mnoho lidí má nepochybně za to, že ekonomie i ekonomové jsou ponuří v obecném smyslu, to jest mimořádně nudní. Jak říká jedna definice: „Ekonom je někdo, kdo to umí s čísly, ale nemá charakter na to, aby byl účetní.“ Svou nevalnou pověst získali ekonomové z velké části díky své tendenci k nesrozumitelnému vyjadřování, používání často nepřehledných grafů a nadměrnému používání matematiky. Navíc často odmítají připustit, že něco neví.

Proč je ekonomie terčem tolika vtipů a proč mají studenti často nepřítomný výraz, když jsou konfrontováni se studiem ekonomie jako předmětu? Příčiny jsou, dle mého názoru, v tom, že ekonomové většinou neumí dobře psát a že většina ekonomických textů příliš spoléhá na algebraické manipulace a složité grafy. Jen pár ekonomů je navíc schopno zprostředkovat kouzlo ekonomické analýzy nebo ukázat její význam pro náš každodenní život. Tato kniha od Charlese Wheelana to vše mění. Wheelan má opačnou schopnost než Midasův dotek. Kdyby se dotkl zlata, vdechl by mu život.

V textu nejsou žádné rovnice, žádný nesrozumitelný žargon ani nepřehledné grafy. I když mnohé myšlenky v ekonomii jsou možná podloženy rovnicemi a grafy, Wheelan dokazuje, že je možné převést je do jednoduchého jazyka. Podařilo se mu rozložit ekonomii na její základy. Dokazuje, že výraz „dobře srozumitelný ekonom“ není protimluv.

Na těchto stránkách vidíme, kolik kritiky dopadá na ekonomy nezaslouženě. Ekonomická analýza je obtížný a složitý obor – v mnoha případech mnohem složitější než analýza ve přírodních vědách. Fyzikové mohou elegantně vysvětlit jednoduché uzavřené systémy, jako planety obíhající kolem Slunce nebo elektrony obíhající kolem jádra atomu. Ale i přírodní vědy mají problém s chápáním jevů v přírodě. Ukázkovým příkladem je

předpověď počasí. Navzdory složitým satelitním pozorováním a komplikovaným předpovědním modelům meteorologové často nedokáží přijít s ničím lepším, než jsou velmi naivní předpovědní modely, jako např.: „Pocasi zítra bude úplně stejné jako dnes.“ Model setrvačnosti nepochybně postrádá všechny body zvratu, ale zachovává si vcelku výtečnou pověst. A když požádáte prognostiky o dlouhodobější odhady k tématům, jako je globální oteplování, ve srovnání s řadou jejich předpovědí budou ekonomické předpovědi vypadat poměrně přesné.

Ekonomie je obtížnější než přírodní vědy, protože obvykle nemůžeme provádět kontrolované laboratorní experimenty, a protože lidé se nechovají vždy předvídatelně. Vzniklo celé nové odvětví behaviorální ekonomie, které přitahuje značnou pozornost díky kombinaci náhledů psychologů a ekonomů, přesto však nejsme schopni s větší přesností předpovídat chování jednotlivců. Ale fakt, že k pochopení všeho máme ještě daleko, neznamena, že nechápeme vůbec nic. Víme, že chování jednotlivců je silně ovlivňováno motivací. Víme, že je zde mnoho logických pravidelností, a těšíme se z neustálého sbírání dalších vědomostí. Víme, že každý prodej zahrnuje i koupi a že jen zřídka dochází k přehlédnutí očividných příležitostí k zisku – což je základní myšlenka, na které je založena teorie, že naše trhy s cennými papíry jsou pozoruhodně efektivní.

Jakkoli může být ekonomie nepřesná, má přímý dopad na naše životy a hraje rozhodující roli ve tvorbě vládní politiky. Ekonomové ovlivňují všechna odvětví vlády. Úkoly podpory hospodářského růstu a vysoké zaměstnanosti při současném zabránění inflaci jsou již dlouho uznávány za doménu vládních ekonomů. Pamatujete se na nejúspěšnější slogan Billa Clintona ve volební kampani z roku 1992? „Jde o ekonomiku, hlupáku!“* Podpora konkurenčního prostředí a potlačování monopolů (ministerstvo spravedlnosti), omezování znečištění (Agentura pro ochranu životního prostředí**) a poskytování zdravotní péče (ministerstvo zdravotnictví) jsou příklady hlavních aktivit v rámci různých ministerstev, které mají ekonomické složky s klíčovým významem. Je vskutku těžké vybavit si jakákoli politická rozhodnutí, ať již se týkají sociálních, daňových, meziná-

* Orig.: „It's the economy, stupid!“ (pozn. překl.)

** Agentura pro ochranu životního prostředí (U.S. Environmental Protection Agency, zkráceně EPA či USEPA) je agentura, spadající pod Federální vládu Spojených států amerických, pověřená ochranou lidského zdraví a životního prostředí; vzduchu, vody a země (pozn. překl.).

rodních či zemědělských otázek nebo otázek národní bezpečnosti, která nemají ekonomické důsledky. A jakkoli mohou být politici ke schopnosti ekonomů řešit tyto problémy skeptičtí, nejsou rady ekonomů ignorovány. Jak jednou napsal John Maynard Keynes: „Praktičtí lidé, kteří si o sobě myslí, že takřka nepodléhají intelektuálním vlivům, jsou obvykle otroky nějakého již nežijícího ekonoma. Šílenci, kteří jsou u moci a kteří slyší hlasy, se obvykle opírají o nějakého akademického pisálka z doby před pár lety.“

V obchodních a finančních komunitách můžeme čím dál více pozorovat přítomnost vlivu ekonomů. Peter Lynch, bývalý manažer podílového fondu Fidelity Magellan, jednou prohlásil, že když strávíte čtrnáct minut hovorem s nějakým ekonomem, tak jste promarnili dvanáct minut. Je možná ironií, že investiční výkonnost správců profesionálních podílových fondů je nyní pravidelně vyhodnocována na základě technik vyvinutých finančními ekonomy. Ekonomové mají navíc vliv na nesčetná další obchodní rozhodnutí. Plánují poptávku po výrobcích pro tak odlišné společnosti, jako jsou General Motors nebo Procter & Gamble. Jsou ve velkých počtech zaměstnáváni konzultačními firmami zabývajícími se obchodními úkoly, od strategického plánování až po řízení zásob. Pomáhají investičním firmám sestavovat portfolia cenných papírů na základě analýzy závislosti mezi očekávaným výnosem a rizikem. Radí vrchním finančním referentům korporací ohledně politiky dividend a vlivu zadluženosti na cenu kmenových akcií firmy. Na našich finančních trzích používají obchodníci s akciovými opcemi na parketu předních burz opci přenosné počítače s naprogramovaným ekonomickým modelem, který jim hlásí ceny, za které by měli obchodovat opce na prodej a opce na koupi. Skutečnost je taková, že ekonomická analýza je pro investory a výrobce a také pro tvůrce vládní politiky neuvěřitelně užitečná.

Běžní spotřebitelé také přicházejí na to, že ekonomie jim může osvětlit mnohé každodenní zapeklité problémy. Proč je pro jednotlivce tak těžké zřídit si zdravotní pojištění? Proč zastavujeme na dálnici v občerstvení McDonald's, i když mnohé jiné podniky třeba dělají lepší hamburgery? Proč se tolik lidí hlásí na „prestižní“ vysoké školy, i když mnohé jiné instituce nabízejí stejně dobré vzdělání a za mnohem nižší ceny? Zamysleli jste se někdy nad tím, co mají takové běžné termíny jako „adverzní selekce“, „veřejné statky“ nebo „věžňovo dilema“ společného s každodenním životem? Toto jsou některá z témat, o kterých tato sympatická kniha pojednává.

Často se říká, že když se zeptáte deseti ekonomů na stejnou otázku, dostanete deset různých odpovědí. Ale já se vsadím, že kdybyste se zeptali deseti ekonomů, proč je v New Yorku nedostatek bytů nebo taxíků, všech deset by vám řeklo, že nabídku tohoto druhu zboží a služeb limituje je regulace nájemného a omezení počtu taxi-medailónů*. Určitě je mnoho oblastí, ve kterých se ekonomové prakticky jednohlasně shodnou. Ekonomové jsou v naprosté shodě, že volný mezinárodní trh může zlepšit životní úroveň obchodujících zemí a že clo a dovozní kvóty snižují všeobecnou životní úroveň. Ekonomové obecně souhlasí, že regulace nájemného snižuje množství dostupného bydlení a jeho kvalitu. Ekonomové byli prakticky jednomyslní ve své předpovědi, že ona hrozná tragédie z 11. září 2001 povede k poklesu hospodářské činnosti. Moje vlastní zkušenost z vládní sféry je, že je mnohem menší rozdílnost v názorech ekonomů (ať již konzervativních republikánů nebo liberálních demokratů) než v názorech mezi ekonomy a zástupci jiných oborů. Ekonomové s rozdílnými politickými názory se na většině otázek vzájemně shodnou. Mnohem pravděpodobnější je, že se shodne většina ekonomů náležejících ke dvěma politickým stranám než seskupení politiků ze dvou politických stran.

Příčinou, dle mého názoru, je, že ekonomové mají jedinečný způsob nahlížení světa a přístupu k řešení problémů. Přemýšlet jako ekonom vyžaduje řetězec deduktivního uvažování ve spojení se zjednodušenými modely, například modelem nabídky a poptávky. Tento způsob myšlení zahrnuje určení závislosti v podmínkách nedostatku. Poměřuje náklady jedné volby co do ušlých výnosů jiné volby. Zahrnuje cíl efektivnosti – to jest co nejlepšího využití omezených zdrojů. Zaujímá marginalistický nebo postupný přístup. Táže se, jak velkého dodatečného přínosu lze dosáhnout za určitých dodatečných nákladů. Uznává, že zdroje mají mnoho rozličných použití a že za účelem dosažení požadovaných výsledků lze různé zdroje mezi sebou zaměnit. A nakonec, ekonom má sklon věřit, že prosperitu lze zvýšit tím, že je jednotlivcům umožněno dělat vlastní rozhodnutí, a prohlašuje, že konkurenční trhy jsou zvláště účinný mechanismus pro vyjádření individuálních rozhodnutí. A i když všechny ekonomické problémy zahrnují normativní otázky (názory na to, co by mělo být), ekonomické myšlení

* V New Yorku a dalších amerických městech potřebují vozy taxi k legálnímu nabírání zákazníků na ulici tzv. „medailón“ neboli Certifikát veřejné nutnosti a prospěšnosti (CPNC) (pozn. překl.).

obnáší analytický přístup, který obvykle odhlíží od problémů „hodnot“ nebo je alespoň bagatelizuje.

Tento knižní klenot je dobře vyvážený i mimořádně obsažný. Uznává přínos volného trhu pro zlepšení našeho života a předvádí, proč centrálně řízené ekonomiky nakonec nevedou ke zvýšení životní úrovně svých občanů. Zároveň uznává klíčovou roli vlády ve vytváření právního rámce, který trhy umožňuje, a v poskytování veřejných statků. Také chápe úlohu vlády v řešení situací, kdy volný trh vytváří nežádoucí ekonomické vedlejší účinky, například znečištění životního prostředí, nebo kdy soukromé trhy selhávají v produkci některých druhů zboží, po kterých je mezi občany dané země poptávka. Zamysleli jste se někdy nad tím, proč producenti mohéru dostávali desítky let subvence od federální vlády? Wheelan vysvětluje, jak mohou politici a ekonomové k takovým závěrům dospět. Opravdu rozumíte tomu, proč je jako druhá nejmocnější osoba ve Spojených státech často uváděn Ben Bernanke*? Wheelan demystifikuje účinek monetární politiky na hospodářskou činnost. Zamysleli jste někdy nad tím, že nikdy úplně nepochopíte závěrečnou scénu z filmu *Záměna*** , kdy byli ti zloduchové vymazáni z trhu s termínovanými obchody s komoditami? Wheelan zcela zpřístupňuje teorii nabídky a poptávky. Přemýšleli jste někdy, jestli lidé, kteří protestují proti globalizaci, mají skutečně pravdu a jestli by se rozvinutým nebo rozvojovým zemím dařilo lépe při menší ekonomické integraci? Wheelan vysvětluje tyto otázky naprosto jasně. Když čtete v novinách o sporech týkajících se aktuálních ekonomických problémů, jste často zmatení a zděšení z té kakofonie protichůdných argumentů? Wheelan rozebírá používaný žargon, sundává z politiky roušku a vyzdvihuje na světlo základní otázky. Přitom úspěšně mění ponurou vědu na živé předivo ekonomie a politiku na téma národní diskuze a politiky.

Wheelan vytvořil nádherně čtivého průvodce ekonomickou gramotností. Rozložením ekonomie na její základy dělá z čtenáře informovanějšího občana, jenž dokáže lépe porozumět hlavním ekonomickým otázkám dne. Ukazuje, že ekonomii je možné vysvětlit i bez grafů, schémat a rovnic. Předvádí, že ekonomická analýza může být velmi zajímavá. Tato kniha

* Ben Shalom Bernanke (* 13. prosince 1953 Augusta, Georgia) je americký ekonom, bývalý předseda rady guvernérů Federálního rezervního systému Spojených států. Časopis Time jej v roce 2009 vyhlásil osobností roku (pozn. překl.).

** *Záměna* (Trading Places), USA, 1983 (pozn. překl.).

by se měla stát užitečným doplňkem středoškolských a vysokoškolských cyklů přednášek o základech ekonomie. A co je důležitější, může být sama o sobě úvodem do oboru, který změní názor lidí, kteří odmítli studium ekonomie jako neuvěřitelně jednotvárné a k smrti nudné. Často jsem sám uvažoval, že bych napsal základní úvod do ekonomie, ale vždy mi do toho přišly konkurenční projekty. Kdybych se však do toho pustil, přál bych si napsat knihu, jako je tato.

BURTON G. MALKIEL

Princeton, New Jersey, USA

leden 2010

ÚVOD

Toto je nápadně známá scéna. Na velké americké univerzitě stojí postgraduální student v čele velké přednáškové síně a kreslí na tabuli grafy a vypisuje rovnice. Možná mluví vytrřibenou angličtinou, možná ne. Látka je suchá a matematická. Až přijde čas zkoušek, může být student například vyzván, aby odvodil křivku poptávky nebo derivoval funkci celkových nákladů. To je Econ 101*.

Studentům jsou jen zřídka pokládány otázky, proč základní zákony ekonomie přivodily nevyhnutelný pád Sovětského Svazu (rozdělování aktiv bez cenového systému je z dlouhodobé perspektivy stále méně zvládnutelné), jaký ekonomický přínos přinášejí kuřáci nekuřákům (dříve umírají a zanechávají ostatním více sociálního zabezpečení a důchodů) nebo proč vyšší podpora v mateřství nemusí být ve skutečnosti pro ženy žádný přínos (zaměstnavatelé mohou při výběru zaměstnanců mladé ženy diskriminovat).

Někteří studenti zůstanou u tohoto oboru dost dlouho na to, aby „ten základní kontext“ ocenili. Velká většina však ne. Většina chytrých, intelektuálně zvědavých studentů vysokých škol se kurzem Econ 101 ve skutečnost jen tak tak prodere, je šťastná, že prošla, a pak se s ním navždy rozloučí. Ekonomie je odložena ad akta, spolu s integrály a chemií – rigorózními předměty vyžadujícími spoustu učení se nazpaměť a jen málo použitelnými v běžném životě. A spousta chytrých studentů se samozřejmě tomuto cyklu přednášek hned na začátku vyhne. Je to škoda hned na dvou úrovních.

Za prvé, mnoho intelektuálně zvědavých lidí se vůbec nesetká s předmětem, který je provokativní, vlivný a velmi relevantní téměř pro všechny aspekty života. Ekonomie nabízí nahlédnutí do politických problémů sahajících od dárcovství orgánů až po pozitivní diskriminaci. Tento vědní obor je občas intuitivní a jindy rozkošně neintuitivní. Je opepřený velkými mysliteli. Někteří z nich, jako například Adam Smith nebo Milton Friedman, si vysloužili všeobecnou pozornost. Kdežto jiným, jako Garymu Beckerovi nebo Georgeovi Akerlofovi, se mimo akademickou obec nedostalo uznání, jaké by si zasloužili. Tento předmět, který by měl být přístupný a fascinující, odradil příliš mnoho lidí, kteří si jinak rádi přečtou nějakou knihu o občanské válce nebo životopis Samuela Johnsona.

* „Econ 101“ je základní ekonomický studijní kurz, úvod do fungování tržních systémů (pozn. překl.).

Za druhé, mnoho našich nejchytřejších občanů je ekonomicky negramotných. Média jsou plná zmínek o Benu Bernankeovi, který hrál klíčovou roli v reakci americké vlády na globální finanční krizi. Kolik lidí však dokáže přesně popsat, co vlastně dělá? Dokonce i mnoha našim politickým vůdcům by přišla vhod nějaká porce předmětu Econ 101. Skoro v každé politické debatě slyšíme tvrzení od jednoho nebo více kandidátů, že outsourcing a globalizace „kradou“ Američanům práci, a kvůli tomu jsme chudší a náchylnější k nezaměstnanosti. Mezinárodní obchod, jako každý jiný druh tržní konkurence, jenom vyrábí i neúspěšné lidi. Ale názor, že se nám díky tomu kolektivně daří hůř, je nesprávný. Takováto prohlášení jsou ve skutečnosti ekonomickou obdobou varování, že Námořnictvo Spojených států je v nebezpečí, že sjede z okraje světa. Člověk, který za dobu mého života pronesl na toto téma ten nejsvráznější výrok, byl Ross Perot, osobitý kandidát svérázné třetí strany z roku 1992 (když byli hlavními kandidáty Bill Clinton a George H. W. Bush). Perot během prezidentských debat důrazně prohlašoval, že Severoamerická dohoda o volném obchodu povede k „obřímú klokotavému zvuku výlevky“, když nastane odliv pracovních míst ze Spojených států do Mexika. Tato fráze je nezapomenutelná; ekonomická úvaha za ní mylná. Nedošlo k tomu.

Perotova kampaň byla, jak by to možná sám nazval, „psem, který neumí lovit“. To však neznamená, že ti světoví vůdci, kteří se ve volbách prosadí, dobře ovládají základy ekonomie. Francouzská vláda v roce 2000 vyhlásila program na řešení vleklé dvojciferné nezaměstnanosti pomocí politiky, která byla ekonomickým ekvivalentem kočičího zlata. Tato vláda v čele se socialisty snížila maximální délku pracovního týdne z třiceti devíti hodin na třicet pět. Domnělá logika tohoto kroku byla taková, že budou-li všichni zaměstnaní lidé pracovat méně hodin, zbude nějaká práce i na nezaměstnané. Tato politika měla vskutku jistý intuitivní půvab, ale ten má i používání pijavic k vysátí jedů z těla. Bohužel, z dlouhodobého pohledu nepřinesou ani pijavice ani kratší pracovní týden nic jiného než újmu.

Francouzská politika byla založena na mylné představě, že v ekonomice existuje pevně daný počet pracovních míst, a ty je potřeba dávat na příděl. Je to naprostý nesmysl. V americké ekonomice vznikly za poslední tři desetiletí miliony nových pracovních míst spojených s internetem – pracovních míst, která nejenže v roce 1980 neexistovala, ale která by si v té době nikdo ani nedokázal představit – a to vše bez vlády, která by se pokoušela rozdělovat pracovní hodiny.

V roce 2008 francouzská vláda v čele s Nicolasem Sarkozym schválila legislativu umožňující společně s zaměstnancům dohodnout se na zrušení třiceti pětihodinového pracovního týdne, z velké části z toho důvodu, že tato politika nijak nepřispěla k vyřešení problému s nezaměstnaností. Žádný ekonom se zdravým rozumem by si ani nikdy nemyslel opak – což nutně neznamená, že by politici (a jejich voliči) byli ochotní si tuto radu vyslechnout.

Tím nechci říct, že Amerika nemá své vlastní ekonomické problémy, kterými se musí zabývat. V Seattlu v roce 1999 to bylo poprvé, co vyrazili do ulic demonstranti proti globalizaci. Rozbílili okna a převrhovali auta na protest proti schůzce Světové obchodní organizace. Měli pravdu? Zničí globalizace a rozrůstající se světový obchod životní prostředí, zavede vykořisťování pracujících v rozvojových zemích a postaví na každém rohu McDonald's? Nebo byl blíž k pravdě redaktor deníku *New York Times* Thomas Friedman, když nazval demonstranty „Noemovou archou stoupců ploché země, protekcionistickými odbory a mladými zbohatlíky, kteří hledají svou porci 60. let“?¹

Během prezidentských primárek v roce 2008 kritizoval Barack Obama Severoamerickou dohodu o volném obchodu, která byla dojednána za prezidentského období kolegy demokrata Billa Clintona. Byly Obamovy komentáře ekonomicky podloženy nebo to byla jen dobrá politika (protože shodou okolností kandidoval proti manželce Billa Clintona)? Po přečtení 12. kapitoly budete schopni odpovědět si sami.

V této knize vám mohu slíbit pouze jedno: nebudou v ní žádné grafy, žádná schémata ani žádné rovnice. Tyto nástroje mají v ekonomii své místo. Matematika může určitě poskytnout jednoduchý, dokonce i elegantní způsob reprezentace světa – ne nepodobný tomu, když někomu řeknete, že venku je dvaadvacet stupňů místo toho, že byste se snažili popsat, jak je tam teplo nebo zima. Ty nejdůležitější ekonomické myšlenky jsou však v jádru intuitivní. Jejich síla tkví v tom, že vnášejí do každodenních problémů logiku a exaktnost. Zamyslete se nad myšlenkovým cvičením, které navrhl Glenn Loury, teoretický ekonom z Bostonské univerzity: Řekněme, že deset žadatelů o zaměstnání soupeří o jedno pracovní místo. Devět z nich je bílé pleti a jeden je černý. Personální agentura zastává politiku pozitivní diskriminace, která stanovuje, že když mají menšinová a nemenšinová kandidáti stejné přednosti, najme se menšinový kandidát.

Dále předpokládejme, že nejlepší jsou tito dva kandidáti: jeden bílý a druhý černý. V souladu s výše uvedenou politikou najme firma černého